

Osmanlı-Safevi Rekabetinin Osmanlı Resmî İdeolojisine Etkisi

Firdevs ÇETİN¹

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

Özet

XVI. yüzyılda bir “dünya devleti” olan Osmanlı Devleti’nin kuruluş ve işleyişinde İslam dininin etkisi tartışmasız bir gerçektir. Fakat, özellikle “klasik dönem” ile kurumsallaştığını düşündüğümüz devlet yapısının ve resmi ideolojinin oluşmasında, dinî faktörlerden çok siyasi faktörler etkili olmuştur. Osmanlı-Safevî, yani Sünnî-Şii çatışması bunun en belirgin örneğidir. Başlangıçta Sünnî İslam yorumunda ısrarcı olmayan Osmanlı devlet idaresi, Safevî Devleti’nin Şiiliği temel devlet ideolojisi olarak belirleyip bunun mücadelesini vererek kuruluşuyla, Sünniliğin en koyu savunucusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı-Safevî Mücadelesi, Osmanlı Resmi İdeolojisi, Sünnî- Şii Çatışması.

The Impact of the Ottoman-Safavid Rivalry on the Official Ideology of the Ottomans

Abstract

It is an undeniable reality that Islam affected the establishment and development of the Ottoman Empire that became a worldwide empire in the XVIth century. In fact, political factors rather than religious factors were effective on the formation of the state and official ideology especially institutionalized in the “classical age”. Ottoman-Safavid, e.i Sunnite-Shiite conflict is the clearist example of the process. Ottoman government, not insisted on the Orthodox Islam at the beginning, had become the most radical advocator of the Sunnite after the Safavids adopted the Shi’a as the basic ideology of their state.

Key Words: Key Words: Ottoman-Safavid Rivalry, Ottoman Official Ideology, Sunnite-Shiite Conflict

---

¹ E-Posta: firdevscetin@yahoo.com.tr

OSMANLI-SAFEVÎ REKABETİNİN OSMANLI RESMÎ IDEOLOJİSİNE ETKİSİ

Osmanlı Devleti'nin resmî ideolojisi üzerinde Safevîlerin etkisini anlamak için evvela siyaset bilimi açısından ideoloji ve resmî ideoloji kavramlarının izahı gerekmektedir. İdeoloji “siyasal ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren ve siyasî ya da toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemidir.”² Resmî İdeoloji ise bir devletin kendisine, üzerine egemen olduğu toprağa ve toprak üzerinde yaşayan tebaasına, ilişkide bulunduğu diğer ülkelere bakış ve onları algılayış tarzı, dünya görüşü, zihniyet yapısı, o devletin yükselttiği değerler sisteminin bütünüdür.³ Bu tanımlara göre ideoloji veya resmî ideoloji fert ya da toplumun gerçeğe bakış açısını ortaya koyan öznel görüşlerdir.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti de kendi tarihî tecrübesinin sonucunda içtimaî, siyasî ve dinî bünyesini kuşatan bir ideoloji ortaya çıkarmış ve değişen şartlarda bu resmî ideolojiyi yeniden tanımlamıştır.⁴ Bu ideoloji, devlete hâkim egemen sınıfın toprakları üzerinde yaşayan halka ve sınırında yaşayan devletlere karşı bakışını ifade eder. Osmanlı resmî ideolojisi, Osmanlı vatandaşı olan göçebe veya yerleşik, zanaatkâr veya köylü, çeşitli dinî ve etnik kimliğe sahip İsevî veya Musevî ya da Arnavut, Türkmen, Rum, Yörük, Boşnak, Ermeni, Arap, Acem, Kıpçak, Bulgar, vs. zümre, cemaat, veya millete karşı bakışını, ilişkilerini, hukukunu, sorumluluklarını belirler. Komşu devletler Avusturya İmparatorluğu, Mısır Memluk Sultanlığı, Venedik ve Ceneviz Cumhuriyetleri, Fransa, İspanya, İngiltere vs. devlet ve imparatorluklara bakışını biçimlendirir, ilişkilerinin temelini ve seyrini belirler. Bu resmî ideolojinin bânisi, mimarı, müellifi, mütefekkeri Osmanlı hanedanı, Osmanlı Devleti ve Osmanlı Sarayı'dır.

Bu ideolojinin temelinde İslam Dini'nin yattığı çoğu tarihçi ve ilahiyatçı tarafından kabul edilen bir görüştür. Osmanlı Devleti'nin bir inanç devleti olduğunu, bu sebeple her şeyin devlet için olduğu fikrini ifade eden A. Y. Ocak, dinin dahi devlet için olduğunu ileri sürer.⁵ Aksi iddialar bulunsa da,

² Ahmet Cevizci, “İdeoloji”, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 893.

³ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 71.

⁴ Bu ideolojinin oluşması şüphesiz tarihsel bir sürecin sonucudur. Hakimiyet telakkisi ile yakından ilişkili olan bu sürecin daha iyi anlaşılması için bkz. Erkan Göksu, “Türk Hakimiyet Telakkisinin Tekamülü”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:13, Sayı:40, 187-206.

⁵ a.g.e., s. 73.

tanınmış ilahiyatçı Hayrettin Karaman'ın da belirttiği gibi Osmanlı Devleti ideolojisi ve yönetim esasları bakımından bir İslam Devletidir.⁶

Çalışmanın ilk bölümünde, klasik dönem Osmanlı resmî ideolojisi üzerinde durulacaktır. Bu ideolojinin temel kaynakları ve ana unsurları da bu bölümde mevzu bahis edilecektir. İkinci bölümde bu ideolojide değişime yol açan başlıca etkenlerden Safevî tesirine, iki devlet arasındaki siyasî münasebetlerine ve yaşanan mücadele ile sonuçlarına değineceğiz. Üçüncü ve son bölümde ise Osmanlı devlet ideolojisinde güçlenmiş bir merkezî yönetim ile ısrarla vurgulanan ve savunusu yapılan İslam'ın Sünnî yorumu üzerinde olacaktır.

I. Klasik Dönem Osmanlı Resmi İdeolojisi

Osmanlı'nın devlet ideolojisi, başta bizzat padişah olmak üzere, yönetici sınıfın ve hâkim tabakanın bütün imparatorlukta her kesimi ve kurumu kuşatacak şekilde geçerli kılmaya çalıştığı kendi dünya görüşüdür.⁷ Bu görüşün tekâmül evresi klasik dönemdir. “Osmanlı Devleti”nin “klasik devri” ifadesiyle, kuruluşun XVI. asrın sonuna kadar olan süre kastedilmektedir. Bu dönemin son yüzyılı, müesseselerin olduğu kadar siyaset, devlet ve cemiyet anlayışının da teşekkülünü tamamlayıp klasik yapısına kavuştuğu devir olarak kabul edilir. Artık bundan sonra temel hedef, bu zamana kadar teşekkül etmiş olan yapının ayakta tutulması olacaktır.⁸ Batı'nın Kanunî'ye atfen kullandığı “magnificent” (muhteşem) unvanı şüphesiz Osmanlı devlet ve toplumunda ulaşılan “mükemmellik” seviyesine bir göndermedir. Osmanlı-Safevî mücadelesi ve sonuçları, işte bu mükemmelliğe giden yolun son durağıdır. Klasik dönemin en hassas ve belki de en ağır mücadelesi olması hasebiyle de devlet ve toplum üzerinde derin tesir icra etmesi kaçınılmazdır.

Safevî Devleti'nin 1501 yılında kuruluşu, Osmanlı Devleti'nin klasik yapısına kavuşma arifesine rast gelir ve hem iç hem de dış tehdit olarak algılanmıştır. Siyasî, içtimaî ve dinî bünyesini temelden etkileyecek olan bu tehdit Osmanlı resmî ideolojine son bir rötuşu gerekli kılmıştır. Bu değişim günümüz Türkiye'sinin dahi temeline rengini vermiş olmakla ne kadar mühim bir hadise olduğunu göstermektedir.

---

⁶ Hayrettin Karaman, “Osmanlı Hukukunda Mezhep Tercihî”, Osmanlı, VIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 187.

⁷ Ocak, a.g.e., s. 73; Aynı yazar, “Osmanlı Siyasî Düşüncesi”, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, I, (Ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1999, s. 164.

⁸ Fahri Unan, İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar, Lotus Yayınları, Ankara 2004, s. 3, dipnot 1.

A. Ana Kaynaklar

Osmanlı siyasi ve içtimai kurumlarının teşekkülünde çeşitli kültürlerin izleri görülür. “Türklerin gelişinden çok önceye dayanan Anadolu mirası; Orta Asya’daki ilk Türklere ve öncüllerine kadar uzanan miras ya da Türk-Moğol mirası ve VII. yüzyıl Arabistan’ına kadar uzanan İslam mirası.”⁹ Ancak M. Öz, Anadolu (Bizans) kültürünün dolaylı bir etkisinin söz konusu olduğunu dile getirmekte ve Osmanlı devlet ile hükümlanlık anlayışının bir yanı sıra Orta Asya Türk geleneğine, diğer yanı sıra da Yakınoğu devlet anlayışını özümsemiş İslâm devlet geleneğine dayandığını söylemektedir.¹⁰

Osmanlı Devleti bir uc beyliği olarak tarih sahnesine çıktıktan sonra ve özellikle Orhan Gazi döneminden itibaren Türk-İslâm devlet geleneği doğrultusunda kurumlarını oluşturmaya başlamıştır. Bu çerçevede Osmanlı’nın Türk-Moğol kültüründen aldığı en temel nitelik, hâkimiyet ve iktidarın ilahî kaynaklı olmasıdır. Orta Asya Türk devletlerinde yönetime meşrûluk, semavî onay sağlayan “kut”, Türk-İslam devletlerinde “te’yîd-i ilahî” veya “mü’eyyed min indî’l-lah” (Allah tarafından onaylanmış) anlayışına karşılık gelir. Halil İnalçık, bir makalesinde şu neticeye varmıştır: “En eski devirlerden beri Türk devletlerinde tahtı hanedanın muayyen azasına inhisar ettiren bir gelenek yerleşmemiştir. Zaman zaman bazı temayüllerin meydana çıktığı doğrudur. Fakat esas daima tahtın ilahî takdire açık tutulmasıdır. Bu telâkki karşısında diğer âdet ve teâmüller hükümsüz kalmıştır.”¹¹ Bu vasfa sahip olan hükümdar, yani “mü’eyyed min indî’l-lah” olan padişah, “Zillullâhi fi’l-arz” (Allah’ın yeryüzündeki gölgesi) unvanını almaya hak kazanır. Osmanlı padişahlarının bu unvanları kullandıkları resmî yazılarda veya çeşitli kitabelerde görülmektedir. Osmanlı sultanlarının hükümdarlık yetkilerini kullanarak kanun koymaya girişmeleri Orta Asya Türk-Moğol kültür mirasının Osmanlı uygulamasındaki bir diğer yansımasıdır. “Eskinin töresi bu defa örf veya yasağ-ı padişah ismiyle yeni şartlara intikal ve intibak etmiştir.”¹²

Osmanlı resmî ideolojisinin temel kaynaklarından ikincisi, klasik dönem İslam siyasi geleneğidir. İran merkezli bürokratik devlet geleneği de bu kültüre dâhil edilmelidir. Bu kültür çevrelerinden beslenen Osmanlı devlet anlayışı “temelde toplum nizamının devamı için bir padişahın gerekliliği ve bu

⁹ Carter V. Findley, Dünya Tarihinde Türkler, çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 3.

¹⁰ Mehmet Öz, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, www.hacettepe.edu.tr

¹¹ Halil İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, AÜSBF Dergisi, c. XIV, no: 1 (Mart 1959), s. 73.

¹² Unan, a.g.e., s. 18, 24.

padişahın ülkeyi, İslam dininin esaslarına ve -en azından teorik olarak- bu çerçeveye uygun olarak tedvin edilen örfî kanunlara uygun olarak, adaletle yönetmesi fikrine dayanır.”¹³

Osmanlı Devleti üzerinde Bizans etkisi çok tartışılan bir meseledir. “Bazı Batılı tarihçilerin bu konuyu fazla vurgulamaları, Osmanlı Devleti’ne karşı tipik Oryantalist tavır olarak değerlendirilmiştir. Fakat bugün değerli akademisyenler bu etkinin tamamen göz ardı edilemeyeceğini vurgulamaktadırlar.”¹⁴

B. Temel Özellikler

Osmanlı siyâsî düşüncesinin ve içtimâî yapısının temelini izah edecek olan kavramlar Osmanlı literatüründe “dâire-yi adliye” ile “erkân-ı erba’a” veya “anâsır-ı erba’a” olarak kaydedilmiştir. Osmanlı devlet anlayışının temelinde adalet kavramı bulunmaktadır. Osmanlı literatüründe “dâire-yi adliye” yani “adalet dairesi”, Kınalızâde’nin Ahlâk-ı Alâî adlı eserinde şu şekilde formüle edilmiştir: “ ‘Adldir mûcib-i salâh-ı cihân; cihân bir bağıdır dîvârı devlet; devletin nâzımı şerî’attır; şerî’ata hâris olamaz illâ melik; melik zapteylemez illâ leşker; leşkeri cem’ edemez illâ mâl; mâlî cem’ eyleyen re’âyâdır; re’âyâyı kul eder pâdişâh-ı ‘âleme ‘adl.’”¹⁵ Şu şekilde tercüme edilebilir: “Adalet cihanın kurtuluşunun gereğidir. Dünya bağının duvarı devlettir. Devlete nizam veren şeriattır. Hükümdar şeriati korur. Asker de hükümdarın duruma hakim olmasını sağlar. Mal (hazine) olmadan hükümdar asker toplayamaz. Malı bir araya getirecek olan reayâdır. Reayâ da adalet varsa padişaha kul olur.” Kısaca devlet, hükümdar, asker, hazine, reâyâ, adalet birbirlerinin varlığının şartıdır. Biri olmadan diğeri hayat bulamaz. Bu formül devlet anlayışının temelini oluşturur. Bir diğerkavram olan “erkân-ı erba’a” toplumu oluşturan dört sınıfı ve bunların birbirleri ile olan ilişkilerini izah eder. Bunlar ilmiye, askeriye, zanaatkârlar ve çiftçilerdir. Bu sınıfların karşılıklı yardımlaşması siyâsî hayatın devamının temel şartıdır.¹⁶ Bu şekilde cemiyet hayatı da düzene

---

¹³ Öz, a.g.m

¹⁴ Unan, a.g.e., s. 37. Bu konuda Fuad Köprülü’nün “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseseleri Üzerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar” adını taşıyan çalışması (Kitap halinde; Ötüken Yay., 1981) önemli ve yol göstericidir. Bu çalışmada Köprülü, Bizans tesirinin doğrudan olmadığını düşünerek pek önemsemese de ve Sasanî etkileri ile birlikte dile getirmektedir.

¹⁵ Ahlâk-ı Alâî, III, Kahire, 1248, s. 49’dan aktaran M. Öz, a.g.m.

¹⁶ E. I. J. Rosenthal, Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi, çev. Ali Çoksu, İstanbul 1996, s. 318.

girer. Toplum ve devletin sağlıklı bir şekilde yaşaması bu dengenin korunmasına bağlıdır.

Osmanlı siyasî düşüncesi ve ideolojisinin temeli Osman Gazi zamanında atılmıştır. Tacü't-tevârih'te Hoca Saadettin Efendi, devletin kurucusu Osman Bey'in ağzından şu arzuyu dile getirmektedir: “Din düşmanlarını hâk ile yeksân eyle; kafir ordularını târ u mâr eyle; kılıcımı din yolunda nurlandır ve onu mücahitlere rehber eyle.” Colin Imber'e göre Osman Bey'in bu arzusu, kuruluşundan yıkılışına kadar devletin ve hanedanın idealini ifade etmektedir.¹⁷ Klasik dönem Osmanlı resmî ideolojisi içinde devlet ve hükümdar İslam'ın korunma ve yayılmasını en önemli sorumluluğu olarak görmüş ve şeriatı (İslam hukuku) da özenle uygulamıştır.¹⁸ Dolayısıyla Osmanlı resmî ideolojisi devlet-din özdeşliğinde temellenmiştir.¹⁹

Osmanlı resmî ideolojisinde devletin temel işlevi nizâm-ı âlemi, yani tebaasının bütün kesimlerini adaletle yöneterek onların uyum içinde olmalarını sağlamaktır. Bu uyum ve huzurun bozulmasına veya sarsılmasına sebebiyet vermek en büyük suçtur. Buna asla tahammül edilemez.²⁰ Bu ülkünün korunmasında devlet kurumları veya içtimâî zümreler arasında ilmiye ve askeriye tabir olunan sınıflar başta gelmektedir. Bu kurumlar devletin ve onu idare eden hükümdarın varlığının temel sebebi olan nizâm-ı âlem ülküsüne hâlel getirecek veya tehdit edecek her türlü iç ve dış etkene karşı durur, şiddetle cezalandırır. Hatta Osmanlı hanedanının azaları dahi bu cezadan kaçamamışlardır. Fatih'in kardeş katli uygulaması da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Zira devletin bekâsı gözetilerek yapılan bu eylem, günümüz insanının idrakinin fevkinde gibi görünse de, devletin resmî ideolojisi açısından gerekli görülmüştür.

Medreseler, Fatih zamanında imparatorluk ideolojisinin üretimi görevini üstlenmişlerdir. Bir diğer ifadeyle İslam'ın bir imparatorluk ideolojisine dönüşmesinde en temel rol, medreselere ve ulemaya düşüyordu. Selçuklu Devleti'nde Nizamiye Medreseleri ve Gazâlî gibi alimler tarafından yerine getirilen bu görev, Osmanlı Devleti'nde medreseler ve Ebussuud Efendi gibi ulema tarafından yerine getirilmekteydi.²¹

¹⁷ Colin Imber, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, Söğüt'ten İstanbul'a, (ed.) Oktay Özel - Mehmet ÖZ, İmge, Ankara 2000, s. 251.

¹⁸ İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul 2006, s. 71.

¹⁹ Ocak, a.g.e., s. 82.; Fahri Unan, Doğuştan Günümüze Fatih Külliyesi, TTK, Ankara 2003, s. 20

²⁰ Ocak, a.g.e., s. 84.

²¹ Hulusi Lekeşiz, “Osmanlılarda Sünnî-Hanefî Geleneğinin Oluşumunda Ulemanın Rolü”, Osmanlı, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 81.

Fahri Unan'a göre Sahn medreselerinin ortaya çıkışı böyle bir ihtiyaçtan kaynaklanmıştı. Fatih'in, cihan-şümûl imparatorluğunun yönetim felsefesini, cemiyete yayacak insanların yetiştirilmesi için merkezî yönetimin denetimi altında böyle bir müesseseseleşmeye ihtiyaç vardı.²² İslam'ın kurumlaşmış en yüksek makamı olan Şeyhülislamlık da bu süreçte hükümdara bağlanmıştı. Bu şekilde bütün kurumlarıyla İslam, merkezî devlet yönetiminin altında ve denetiminde bir konuma getirilmiştir. Bu şekilde ulema merkezî iktidardan bağımsız ne ilmî ne de dinî bir otorite mercii oluşturabilirdi. Zaten aynı asrın başlarından itibaren, İslam'ın Sünnî yorumu bütün teorik ve pratik özellikleriyle merkezî iktidarın mühim bir uzvunu meydana getirmekteydi.²³ Bu gelişmeler ışığında Osmanlı-Safevî siyasî-dinî-içtimaî mücadelesinde kilit rol oynayacak olan medrese-ulema kurumunun devletin resmî ideolojisinden ayrı veya kopuk bir söylem geliştirmesi veya uygulaması düşünülemez.

II. OSMANLI-SAFEVÎ SİYASÎ VE DİNÎ MÜNASEBETLERİ

XVI. asra gelindiğinde Osmanlı artık bir dünya devleti haline gelmişti. Ancak bölgede iki güçlü rakibi bulunuyordu. Bunlardan biri İran'da Şah İsmail Safevî tarafından Şii mezhebi temelinde kurulmuştu (1501). Diğeri Mısır Memluk Devleti'dir ki güçlü bir devlet geleneğine ve uzun sayılabilecek bir tarihe sahipti. Bunlardan çalışmamıza konu olan Safevî Devleti, Erdebil'de kurulmuş olan ve ilk başlangıçta Sünni kimliğe sahip Safevîye tarikatı temelinde yükselmiştir. Kurucusu Şeyh Safiyüddin'den (1232-1334) sonra gelen şeyhlerden Hacı Ali (1392-1429) zamanında Şiiliğe temayül göstermiş ve torunu Şeyh Cüneyd zamanında tarikat tamamen siyasî bir veche kazanıp Şii kimliğe bürünmüştür. Şeyhliğin babadan oğula geçmesi devletleşme sürecine yardımcı olmuştur. Şeyh Cüneyd ve oğlu Şeyh Haydar, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi, Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar da yine aynı hükümdarın kızıyla evlenip siyasî destek ve nüfuz elde ederek devletleşme sürecine önemli katkılar sağlamışlardır.²⁴ Her ikisi de Şirvan şahlarıyla giriştikleri mücadele sırasında ölmüşlerdir. Yazıcıya göre Şeyh Haydar'ın, Uzunçarşılı'ya göre Şah İsmail'in müritlerine giydirdiği on iki dilimli kızıl taç ve kuşandırdığı sarık "kızılbaş" olarak nitelendirilmelerine yol açmıştır.²⁵

²² Unan, Fatih Külliyesi, s. 10, 23.

²³ Ocak, a.g.e., s. 93-94.

²⁴ Nesimi Yazıcı, "Safevîler", MEBİA, X, Eskişehir 1997, s. 53-54; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı İmparatorluğu, II, TTK, Ankara 1988, s. 225-227.

²⁵ Yazıcı, a.g.m., s. 54; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 229.

Devletin asıl kurucusu Şah İsmail, ailesi ve Akkoyunlu Devleti içerisinde baş gösteren karışıklıklar sırasında, henüz 13 yaşında iken dedesi Uzun Hasan'ın tahtına çıkmak üzere saltanat mücadelesine başlamıştı. Anadolu'da bulunan Ustacalu, Şamlı, Rumlu, Tekeli, Dulkadirli, Avşar ve Kaçar gibi Türkmen boylarının desteğinde Tebriz'de hükümdarlığını ilan etmiştir (1502).²⁶

Osmanlı-Safevî diplomatik münasebetlerinin başlangıcı Şah İsmail'in Irak'a hâkim olmasından sonra (1504) Osmanlı hükümdarı II. Bâyezid'e gönderdiği elçilik heyeti ile dir. Kendisine tebrik yazılıp karşılık verilmiştir. Akkoyunlu saltanat mücadeleleri sırasında Akkoyunlu Murad Bey'in Dulkadirli Beyliği'ne sığınmasını müteakip Tokat tarafından Elbistan üzerine yürümüş, bölgeyi yakıp yıkmış, Diyarbakır ve Harput'u ele geçirmiştir (1507). Bu seferi sırasında Osmanlı topraklarına izinsiz girmiş olması Osmanlı'nın bölgeye asker sevkine neden olmuşsa da bir çatışma meydana gelmemiştir.²⁷ 1510/1511 senesinde Maverâünnehr'de Özbek Şeybanî Han'la giriştiği mücadeleyi kazanarak iki Sünnî devlet arasında varlığını koruyabilmiştir. Saltanatının ilk on senesinde Akkoyunlu ülkesi olan Azerbaycan, İran, Irak ve Diyarbakır'a hâkim olan Şah İsmail, bundan sonra Anadolu'da heteredoks göçebe zümreler arasında tarikatın propagandasına yönelik tedbirler almıştır.

Bir sonraki bölümde izah edileceği üzere daî ve halifelerin yürüttüğü propagandalar neticesinde epey taraftar toplamıştır.²⁸ Kızılbaş adını taşıyan bu Safevî taraftarlarından Şah Kulu ve Nur Ali Halife'nin isyanları 1514 Çaldıran Savaşı'na giden yolu açan başlıca etkenler olmuştur.²⁹ Yapılan savaşta Safevî süvarileri Osmanlı topçusunun önünde dağılmış ve Şah İsmail canını zor kurtarmıştır. Yaşanan süreci Lindner şu şekilde özetlemektedir: "I. Bâyezid'in göçebe bağımsızlığını önlemek üzere mücadelesini verdiği düzenlemeler I. Selim tarafından acımasızca uygulanmıştı. Şahkulu ayaklanması bastırılmış, Safevî süvari birliği Çaldıran'da Osmanlı top ateşi karşısında dağılmıştı ve

---

²⁶ Yazıcı, "Şah İsmail", MEBİA, XI, Eskişehir 1997, s. 275; Aynı yazar, "Safevîler", s. 54. Ayrıca, bu konuda Faruk Sümer'in müstakil bir kitabı vardır: Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1976.

²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 227-8.

²⁸ Imber, İsmail ve haleflerinin Şiliği İran'da hakim İslam yorumu olarak yayıp, Osmanlı topraklarında da etkili bir dini propaganda kampanyası yürüttüklerini yazmıştır. Imber, Şeraitten Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 97.

²⁹ Osmanlılar ve Safevîler arasındaki mücadelenin Çaldıran ile savaş meydanlarına kayması hususunu Bernard Lewis gayet özlü bir şekilde ifade etmiştir. bkz. Bernard Lewis, Ortadoğu, s. 130. <http://books.google.com.tr/book, 08.11.2010>

İsmail'in yenildiği 1514 savaşı Anadolu göçebeleri ile başarısız mesihleri arasındaki sıkı bağları koparmıştı.”³⁰

Fuad Köprülü, “Safevî hanedanının doğu ve batısındaki Sünnî Türk devletlerine mukavemet edebilmek için İran’da Şîliği bir devlet mezhebi şekline sokmaya ve İran’ın Sünnî mıntıklarına da zorla kabul ettirmeye mecbur olduklarını” şeklindeki ifadesiyle Safevî resmî ideolojisinin temel ilkesini ortaya koymaktadır.³¹ Bu görüşü destekleyen Ocak da, Safevî Devleti kurucuları için şunları dile getirmektedir: “Sünnî Osmanlı Devleti’ni kendisi için en büyük siyasal rakip olarak görmüş ve onu silah gücüyle ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını fark ettiğinden, içeriden zayıflatma yolunu seçip Anadolu’da zaten merkezî yönetimle sürekli problemleri olan Türkmen zümreleri arasında sistemli ve yoğun bir mezhep propagandasına girişmiştir.”³²

F. Köprülü’nün “Din boyası altında saklanan bu hareketlerin hakikatte siyasî menfaatlere dayanan tarihî zaruretlerden başka bir şey olmadığı”³³ şeklindeki hükmü ise tarihî hakikati açıkça dile getirmektedir. Sünnî ve halkı çoğunlukla yerleşik olan iki devlet arasında, konar-göçer zümrelere dayanan ve Şîî İslam anlayışından beslenen bir devlet düşüncesi, Şah İsmail’in çok akıllıca hazırladığı bir projedir. Akkoyunlu siyasî tecrübesini devralan Safevî Devleti, “önceki Türk devletlerinden farksız” bir teşkilat ve kültür üzerinde yükselen bir projedir.³⁴

Osmanlı hâkimiyeti altında ve Anadolu’da yaşayan Türkmen zümreleri arasında Safevî propagandasının temeli Şeyh Cüneyd zamanında atılmıştır.³⁵ Amcası Şeyh Cafer ile giriştiği şeyhlik mücadelesini kaybedince Erdebil’den ayrılarak Anadolu’ya geçmişti. Osmanlı hükümdarı II. Murat’tan kendisine bir yer gösterilmesi isteği kabul görmemiş, bunun üzerine Karaman memleketine yönelmiştir. Burada da tutunamaması üzerine İçel, güneybatı Anadolu ve kuzey Suriye’de sürdürdüğü propaganda ve emirlik kurma teşebbüsleri Memluk Devleti’nin müdahalesi neticesinde akim kalmış, bu defa Trabzon Rum İmparatorluğu’nu 12.000 adamıyla kuşatmış, ancak yine bir netice alamamıştır. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın, Karakoyunlulara karşı

³⁰ Rudi Paul Lindner, Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar, İmge, Ankara 2000, s. 146

³¹ W. W. Barthold – Fuad Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1940, s. 245.

³² Ocak, a.g.e., s. 102

³³ Barthold - Köprülü, a.g.e., s. 245.

³⁴ Sümer, Safevî Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu Türklerinin Rolü, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü, Ankara 1976, s. 6.

³⁵ Sümer, a.g.e., s. 7.

Şeyh Cüneyd'i iyi bir müttefik olarak görüp kız kardeşini nikâhlamasıyla şeyhin yıldızı parlamıştır.³⁶ Kafkaslar'da Gürcü ve Çerkezlerle karşı yürüttüğü akınlardan sonra Şirvan hâkimi ile giriştiği mücadelede ölmüştür (1460).³⁷ Oğlu Şeyh Haydar, ilk yıllarda Anadolu'daki teşkilatı geliştirmek ve müritlerinin sayısını arttırmakla meşgul oldu. Müritleri arasında istidatlı olanlar özel eğitimden sonra "halife" ve "dâî" unvanları ve tarikatın fikirlerini yayıp mal toplamak görevleriyle memleketlerine gönderildi. Bu gelişmeleri Faruk Sümer çok yerinde bir tasvir ile dile getirmektedir: "Tarikatın başı Azerbaycan'da Erbil'de, gövdesi Anadolu'da idi."³⁸

Neticede Şeyh Cüneyd ve Haydar'ın Anadolu'da yürüttükleri faaliyetler meyvelerini vermiş, takipçileri Şah İsmail'i henüz hükümdar olmadığı bir zamanda ve Akkoyunlu takibinden kaçıp saklandığı yerde dahi ziyaretine gidecek kadar bağlılık göstermişlerdi.³⁹ Hatta Şehzade Ahmed'in oğlu Murad, Şah İsmail'in halifesi elinden taç giymişti.⁴⁰

Anadolu'da Safevî propagandasının zirvesi Şah Kulu isyanıdır. Şah Kulu, Şah İsmail'in saltanat mücadelesine mühim destek veren Tekelü (Antalya ve civarı) aşiretine mensup olup Şeyh Haydar'ın halifelerinden biri olan Hasan Halife'nin oğludur. Antalya'da başlayan isyanını Kütahya'yı ele geçirerek sürdürmüş ve Bursa üzerine yürümüştür. Karaman Beylerbeyilerinin kuvvetlerini ayrı ayrı hezimete uğratmayı başarmıştır. Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa'nın komuta ettiği büyükçe bir birlik, bunları Anadolu'dan sürmeye muvaffak olduysa da isyanın tahribatı ağır olmuştur. II. Bâyezid'in zayıf iktidarı ile şehzadelerin taht münakaşası, isyana ortam hazırlayan etkenlerin başında gelmektedir.⁴¹ İnalçık, isyanı tımarları ellerinden alınmış olan sipahilerin yönettiğini belirtmektedir.⁴² Yine Şah İsmail'in halifelerinden Nur Halife, 1512 senesinde I. Selim'in cülûsunu müteakip Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum havalisinde Avşar, Varsak, Karamanlı, Turgutlu, Bozoklu, Tekeli, Hamidelli aşiretlerinden mühim bir kuvvet oluşturmuş ve Tokat'ta Şah İsmail adına hutbe okutmuştur.⁴³ Bu sırada Şehzade Ahmed'in Amasya'da olan oğlu Murad, Kızılbaş olup, Kızılbaşlık tacı giymiştir.⁴⁴

³⁶ Walter Hinz, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, çev. Tevfik Bıyıktaoğlu, Ankara 1948, s. 27.

³⁷ Yazıcı, "Safevîler", 53-54.

³⁸ Sümer, a.g.e., s. 12.

³⁹ Yazıcı, "Şah İsmail", s. 275.

⁴⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 256; Sümer, a.g.e., s. 34.

⁴¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 230-1, 253-6; Sümer, a.g.e., 32-33.

⁴² İnalçık, a.g.e., 37.

⁴³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 229.

⁴⁴ Sümer, a.g.e., 34.

Safevî propagandasının bu denli etkili olmasında Osmanlı devlet ve toplum yapısının bu sıralardaki zayıf ve sıkıntılı durumu etkili olmuştu. Halil İncalıcık bu manzaranın idarî ve iktisadî yönünü çok açık ve özlü bir şekilde vermektedir: “1500’ü izleyen yıllarda Bâyezid’in ılımlı yönetimi; eski toprak sahibi aileler, dirliklerini yitirmiş eski askerler, özellikle de göçebe topluluklar gibi Anadolu’daki gayrimemnun grupları, Osmanlı egemenliğine karşı isyana yöreklendiriyordu. Orta Anadolu bozkırları, Toros Dağları ve Tokat ile Sivas arası yaylalardaki güçlü Türkmen toplulukları Osmanlı yönetiminin merkezileştirme eğilimine karşıydılar.”⁴⁵

Osmanlı padişahlarının iktidarları için ölümcül bir tehlike anlamına gelen Safevîlere karşı savaşın yanında karşı propaganda da geliştirilmiştir.⁴⁶ Osmanlı Devleti’nin Safevî tehdit ve propagandalarına karşı aldığı tedbirleri dört başlık altında toplayan Yusuf Küçükdağ, bunları askerî harekât, siyasî tedbirler, ekonomik ambargo ve kültürel yapılanma olarak sıralamaktadır.⁴⁷ II. Bâyezid zamanında alınan ilk tedbirler Sivas merkezli bir savunma ve harekât üssünün oluşturulmasıdır. Bu çerçevede on beş sancakbeyi sınır boyuna gönderilmiştir. Şah Kulu isyanından hemen sonra tahtı “ele geçiren” I. Selim, hükümetin öncelikli işinin Safevî tehdidinin bertaraf edilmesi olduğuna hükmederek İran’a askerî sefer düzenlemiş ve 24 Ağustos 1514’te Çaldıran’da Şah İsmail’i bozguna uğratmıştır. Savaş Safevîlerin Anadolu ile ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur. Akabinde hükümdarın Güneydoğu Anadolu seferi Erdebil’in nüfûz alanını oldukça daraltmıştır.⁴⁸

İran’dan Anadolu’ya geçişleri engellemek üzere bir takım tedbirler de alınmıştı. Önce Safevî taraftarı göçebe Türkmenlerin Anadolu’dan İran’a göçlerini engelleme yönüne gidilmişti. Zira bu Osmanlı hazinesi için vergi geliri kaybı anlamına geliyordu. Ancak Şah İsmail, II. Bayezid’e mektup göndererek tarikat mensuplarının ziyaretine engel olunmamasını istemiştir. Getirilen çözüm ise geri dönmeye söz verenlerin ziyaretine izin verilmesi olmuştu. Ancak bu tedbirler göçleri engelleyememiştir.⁴⁹ Kanunî zamanında da sınır güvenliğine yönelik tedbirlere devam edilmiştir. Sınırda Sünnî aşiretler yerleştirilmiş ve Kızılbaşlıkla ilgisi olan idareciler görevden alınmıştır.⁵⁰

Özellikle Şah Kulu isyanından sonra merkezi hükümet, Yavuz’un hükümdarlığında şiddetli askerî tedbirler almıştır. F. Sümer, her ne kadar,

⁴⁵ İncalıcık, a.g.e., s. 36-37.

⁴⁶ Imber, a.g.e., s. 97.

⁴⁷ Yusuf Küçükdağ, “Osmanlı Devleti’nin Şah İsmail’in Anadolu’yu Siileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, Osmanlı, I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 274.

⁴⁸ Küçükdağ, a.g.m., s. 274-5.

⁴⁹ Sümer, a.g.e., s. 25-26.

⁵⁰ Küçükdağ, a.g.m., s. 276.

Yavuz'un meşhur İran seferine çıkmadan evvel tehlikeli gördüğü kırk bin Kızılbaştan bir kısmını öldürtüp bir kısmını da hapsedirdiğine dair Osmanlı müverrihlerinin sözlerini mübalağalı buluyorsa da onlardan yalnızca faal olanların öldürüldüğünü, hapsedildiğini veya sürgüne gönderildiğini belirtmektedir.⁵¹ Arşiv vesikalarına göre ise Osmanlı hükümeti, Şah Kulu isyanından sonra Isparta ve Antalya taraflarında ele geçirdiği Kızılbaşları Mora'dan Modon ve Koron taraflarına göç ettirmiştir.⁵²

Yapılan devamlı ve etkili propaganda neticesinde Anadolu'da sayıları epey artan müritler hediyelerle Erbil'i ziyarete gitmeye başlamışlardı. Bekir Kütükoğlu, bu halifelerin "nezir" ve "sadaka" namıyla toplanan paraları gayet gizli ve muntazam bir teşkilat vasıtasıyla İran'a sevk etmelerini, vatana hıyanet olarak değerlendirmektedir.⁵³ Anadolu'dan İran'a giden bu maddî desteğin kesilmesi yönünde sınırda denetimler yapılmıştır.

Alınan en hassas tedbirlerden biri Safevî propagandasına maruz kalan heteredoks zümrelerin dinî akidelerini Sünnî çizgiye çekmek ve bu çizgide tutmak için Halvetiye tarikatının desteklenmesidir. Ehl-i Beyt sevgisini öne çıkararak, ancak Sünnî çizgiden sapmayan bu tarikat, Azerbaycan kaynaklıdır. Zaten Safevî baskısından Anadolu'ya kaçmış olan Halvetî şeyhleri, Osmanlı için hazır bir güç ve taşıdıkları fikirleri de uygun bir ideoloji anlamına geliyordu. Halvetîler sayesinde halk Sünnîleştirilmiş, dolayısıyla Osmanlı'nın toprak bütünlüğü sağlanmış olacaktır.⁵⁴

Diğer taraftan Şiilik bir tür Rafizîlik olarak sayılıp, İslam dışı ilan edildi. Rafizîler de ehl-i küfrün kapsamına girdi, cihat ve gaza kavramı, Şiî İran'a karşı yapılacak mücadeleyi de içine alacak biçimde, genişletildi.⁵⁵ Bu şekilde İran seferinin meşrû zemini hazırlandı.

Osmanlı hükümdarlarından Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinin en temel siyasî ve dinî meselesi olan Anadolu'daki Kızılbaşlık hareketi ve Safevîlerin yürüttüğü Şiilik propagandası, Osmanlı devlet ve toplumunda temel değişim ve dönüşüme zemin hazırlamıştır.⁵⁶ Bu değişim günümüzü de etkisi altına almıştır.

⁵¹ Sümer, a.g.e., s. 36.

⁵² Uzunçarşılı, a.g.e., s. 231.

⁵³ Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri 1578-1612, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993, s. 8.

⁵⁴ Küçükdağ, a.g.m., s. 277-8.

⁵⁵ Ocak, a.g.e., s. 99.

⁵⁶ Hakan Yavuz'a göre "Kızılbaş kimliği Türk aşiretlerinin yerleşik ve göçebe hayat tarzları arasındaki gerilimin, Osmanlı ve Safevî İmparatorlukları arasındaki rekabetin ve Anadolu'da

III. MÜCADELENİN OSMANLI RESMÎ İDEOLOJİSİNE TESİRİ

A. Merkezîyetçi Devlet Anlayışının Güçlenmesi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren benimsenen ve gittikçe güçlenen merkezîyetçi devlet anlayışı, Fatih ile birlikte iyice belirginleşmiş; Yavuz Sultan Selim ve Kanunî gibi XVI. asrın güçlü hükümdarları zamanında da en yüksek derecesine çıkmış; tüm müesseseler ve devlet teşkilatı en olgun ve, Osmanlı için, en ideal noktasına ulaşmıştı.⁵⁷ Osmanlı resmî ideolojisinin en temel özelliklerinden biri merkezîyetçiliktir. Bu anlayışa uygun olarak, devletin bekâsı, Osmanlı resmî ideolojisinde her şeyden önce gelmektedir. Devlete muhalif yapılanmalara asla müsamaha edilmeyeceği çok açıktır.⁵⁸

Bu bakımdan, Safevîlerin Anadolu'da yürüttükleri Şii propagandası ve Kızılbaşlık hareketinin ortaya koyduğu içtimâî/dinî tehdit, devletin söz konusu merkezîleşme eğilimine belirgin bir ivme kazandırmıştır. Zira bu mesele hem iç hem dış tehdit olarak algılanmıştır. Orta Anadolu bozkırları, Toros Dağları ve Tokat ile Sivas arası yaylalardaki güçlü Türkmen topluluklarının Osmanlı yönetiminin merkezîleştirme eğilimine karşı oldukları Osmanlı-Safevî mücadelesi sırasında çok daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştı. Bu eğilimleri önlemek için merkezî yönetim, yerleşik nüfusu korumak ve tarım gelirlerini elde tutmak için bu aşiretleri denetimi altına almak istiyor, onları tahrir defterlerine geçiriyor, düzenli vergiye tabi tutuyordu.⁵⁹

B. Sünnî İslam Yorumunun Osmanlı Dinî ve Siyasî Kurumlarına Yerleşmesi

XVI. yüzyılın başlarında Şîî Safevî propagandaları Osmanlı Devleti'nin resmî ideolojisi olan din savunuculuğu ve dolayısıyla üstlendiği bu kutsal görev anlayışında yeni bir dönem başlatmıştı. "Osmanlı Devleti'nin kendini mesul hissettiği Sünnîlik, XVI. yüzyıl başında İran'da Oniki İmam Şiiliği'nin militan yorumuna dayalı bir ideoloji üzerine kurulan Safevî Devleti'nin faaliyeti üzerine, eskisine göre çok daha keskin bir hüviyetle ortaya çıktı."⁶⁰

---

heretik fikirlerin varlığının bir sonucuydu." Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005, s.96. <http://www.google.com/books> 09.11.2010

⁵⁷ Fahri Unan, *İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar*, Lotus Yayınları, Ankara 2004, s. 9.

⁵⁸ Ocak, a.g.e., s. 104

⁵⁹ İncalcık, a.g.e., s. 37.

⁶⁰ Ocak, a.g.e., s. 102.

Safevîlerin boyun eğdirdiği Sünnî memleketlerde uyguladığı dinî baskı ve zulüm, esasen çok tahrik edicidir. Bu tür faaliyetlerinden, Şah İsmail'in kesinlikle Sünnîliği ortadan kaldırmak niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki o bölgelerdeki Sünnî ulema öldürülmüş veya sürgün edilmiştir.⁶¹ Osmanlı Devleti'nin de mevcut tehdidi, varlığına kastetmiş olarak kabul ettiğine şüphe yoktur. Bu tehlikeyi bertaraf etmek için aldığı önlemler, Şîî propagandasına Sünnî propaganda ile karşılık vermek şeklinde özetlenebilir. Uzun süreli tehdit, uzun süreli tedbiri gerekli kıldığından Osmanlı'nın Sünnî propagandası da uzun soluklu olmuştur. Neticede resmî ideolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak varlığını daha kesin ve katı bir şekilde sürdürmüştür.⁶²

“Osmanlı-Safevî mücadelesi Osmanlı merkezî yönetiminin gözünde, yalnız dâhilindeki halkın değil, Müslüman dünyanın da Sünnî ve Rafizî olarak ikiye bölünmüş bir biçimde algılanmasına ve dış siyasetini ona göre düzenlemesine yol açtı. Artık Osmanlı merkezî yönetimi kendisini Rafizî akımların ortadan kaldırılmasına ve Sünnîliğin güçlendirilmesine adayacaktı.”⁶³ Ancak Ocak, Rafizîlik (Kızılbashlık / Alevîlik) meselesinin yalnızca siyasî veya dinî, hatta inanç meselesi gibi görülmemesi gerektiğine işaret ederek, olayın sosyo-ekonomik bir zemin üzerinde geliştiği uyarısı yapmaktadır.⁶⁴

Hayrettin Karaman, Osmanlı yargı kurumlarında Sünnî daralma ve katılma eğilimini şu örnekle vermektedir: “XVI. asrın ortalarından itibaren mahkeme kadılarında hüküm ve fetvalarını Sünnî mezheplerden Hanefî mezhebi fihhına göre vermeleri istenmekteydi. Daha evvel diğer mezhep fikhlarına göre hüküm verme serbestliği söz konusu idi. Örneğin Ebussuud Efendi'nin fetvalarını ihtiva eden Ma'ruzât'ta bu anlayış görülmektedir.”⁶⁵

SONUÇ

Köprülü ve Barthold, Osmanlı-Safevî savaşlarının Sünnî-Şîî çatışmasını ateşlediği konusunda hemfikirdirler. Bu çatışma bölgedeki yoğun Türk yerleşimine karşın siyasî ve dinî birliğini tamamlamasına en büyük engeli oluşturmuştur.

⁶¹ Marshall Hodgson, İslam'ın Serüveni, III, çev. Kurul, İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 24.

⁶² Osmanlı- Safevî ilişkileri ve rekabetlerinin mezhep farklılığı üzerinden yürütülmesi konusunda bkz. Ahmet Taşgün, “Safevî-Osmanlı Savaşından İtibaren Dini Söylemin Siyasal Propaganda aracı Olarak Kullanılması: Dede Kargın Örneği”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli 2009-49, s. 209-224. <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/49-209-%20224.pdf> 09.11.2010

⁶³ Ocak, ag.e., s. 103.

⁶⁴ Ocak, “Osmanlı Siyasî Düşüncesi”, s. 141.

⁶⁵ Karaman, a.g.m., s. 188.

A. Yaşar Ocak bu çatışmanın gerçek nedenin siyasî olduğu kanısındadır:⁶⁶ “Bugün Osmanlı-Safevî mücadelesinin, esas itibariyle siyasal bir rekabetten kaynaklandığını, bir Sünnilik-Şîlik mücadelesi olmadığını, Safevî devletinin Şîliği, Osmanlı Devleti’nin de Sünniliği bir siyasal araç olarak kullandığını biliyoruz.”⁶⁷ Ancak bu mezhep çatışmasının siyasî saiklerle harekete geçirilmiş olması, bölge halkları adına bir talihsizliktir. Zira bölgenin, insanına bıraktığı miras, içerisinde en tehlikeli ve en uzlaşılmaz bir mesele olarak bugün hala dinî, siyasî ve içtimaî yapımızda gündem bulabilmektedir. M. Hodgson’un ifadesiyle “Daru’l-İslam’ın sivil birliği ciddî şekilde bozulmuştu.”⁶⁸

---

⁶⁶ Ocak’ın düşüncesinin tam tersini düşünen tarihçiler de mevcuttur. Örneğin, Ahmet Taşağılı şöyle bir ifade kullanmıştır: “...Osmanlılar ile doğudaki diğer Türk devletleri arasında siyasi bir rekabet yaşandığını görürüz. Safevîlerle aradaki mezhep ayrılığı yüzünden yüzyıllar süren düşmanlıklar olduğu bilinmektedir...”, “Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Şubat 2004, sayı:3, s.21, <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2004/SAD3.pdf> 08.11.2010

⁶⁷ Ocak, a.g.e., 102.

⁶⁸ Hodgson, a.g.e., s. 24.

KAYNAKLAR

- BARTHOLD, W. W. – KÖPRÜLÜ, Fuad, İslam Medeniyeti Tarihi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1940.
- CEVİZCİ, Ahmet, “İdeoloji”, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 893.
- FİNDLEY, Carter V., Dünya Tarihinde Türkler, çev. Ayşen Anadol, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- GÖKSU, Erkan, Türk Hakimiyet Telakkisinin Tekamülü, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:13, Sayı:40, s. 187-206.
- HINZ, Walter, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara 1948.
- HODGSON, Marshall, İslam’ın Serüveni, III, çev. Kurul, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.
- IMBER, Colin, “Osmanlı Hanedan Efsanesi”, Söğüt’ten İstanbul’a, (ed.) Oktay Özel -Mehmet ÖZ, İmge, Ankara 2000, s. 243-270.
- IMBER, Colin, Şeriatın Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, AÜSBF Dergisi, c. XIV, no: 1 (Mart 1959), s. 69-93.
- İNALCIK, Halil, “State and Ideology under Sultan Süleyman I”, The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire-Essays on Economy and Society, Bloomington 1993, s. 70-94.
- İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu: Klasik Çağ (1300-1600), İstanbul 2006.
- KARAMAN, Hayrettin, “Osmanlı Hukukunda Mezhep Tercih”, Osmanlı, VIII, Yeni Türkiye Yayınları, s. Ankara 1999, s. 187-195.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Osmanlı Devleti’nin Şah İsmail’in Anadolu’yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, Osmanlı, I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 269-281.
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri 1578-1612, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1993.
- LEKESİZ, HULUSİ, “Osmanlılarda Sünnî-Hanefî Geleneğinin Oluşumunda Ulemanın Rolü”, Osmanlı, VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 80-84.
- LEWIS, BERNARD, Ortadoğu, <http://books.google.com.tr> 08.11.2010
- LINDNER, Rudi Paul, Ortaçağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar, İmge, Ankara 2000.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Osmanlı Siyasî Düşüncesi”, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, I, (Ed.) Ekmeleddin İhsanoğlu, 159-193.

- OCAK, Ahmet Yaşar, Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.
- ÖZ, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler”, www.hacettepe.edu.tr.
- ROSENTHAL, E. I. J., Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi, çev. Ali Çoksı, İstanbul 1996.
- TAŞAĞIL, AHMET, “Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Şubat 2004 sayı:3, s. 19-44, <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2004/SAD3.pdf> 08.11.2010
- SÜMER, Faruk, Safevî Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu Türklerinin Rolü, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976.
- UNAN, Fahri, İdeal Cemiyet, İdeal Devlet, İdeal Hükümdar, Lotus Yayınları, Ankara 2004.
- UNAN, Fahri, Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi, TTK, Ankara 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı İmparatorluğu, II, TTK, Ankara 1988.
- YAZICI, Nesimi, “Safevîler”, MEBİA, X, Eskişehir 1997, s. 53-59.
- YAZICI, Nesimi, “Şah İsmail”, MEBİA, X, Eskişehir 1997, s. 275-279.

